

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

ARKEOLOJİ - RÖLEVE - RESTORASYON
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ - FOLKLOR

Sayı : 11 Aralık 1992 - İstanbul
KDV Dahil 80.000.-TL

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü : Enis KARAKAYA
Teknik Müdür : Tolunay TİMUÇİN
Genel Sekreter : Yavuz TİRYAKİ
Yayın Kurulu : Şebnem AKALIN
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
Selda (Kalfazade) ERTUĞRUL
Özkan ERTUĞRUL
Danışmanlar : Prof. Dr. Semavi EYİCE
Prof. Dr. Ara ALTUN
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
Dr. Baha TANMAN
Dr. Hüsamettin AKSU

Dizgi : Metin KARAKAYA 211 15 07-08
Film : Cem Has Grafik 512 40 40
Baskı : Örünc Matbaası 528 42 68

Reklamlar :

Arka dış kapak (Renkli) 7.500.000.-TL.
Arka iç kapak 4.000.000.-TL.
Ön iç kapak 5.000.000.-TL.
İç tam sayfa 2.500.000.-TL.
İç yarım sayfa 1.500.000.-TL.

* Yıllık abone 240.000.-TL. 'dir. Banka hesabına yatırılan paranın dekontunun aslı veya fotokopisi gönderildiğinde dergi adresinize postalanacaktır.

Banka-Hesap No: Vakıflar Bankası İstanbul/Beyazıt Şubesi 2002275 no'lu hesap.

Yurtdışı abone Ücreti : 20 \$

İRTİBAT ADRESİ : Tolunay TİMUÇİN
Mollafenari Sk. Birol İşhanı Kat : 3
34410 Cağaloğlu / İSTANBUL
Telefon : (0 - 212) 527 29 58

Yardımlarından dolayı Mustafa Selimoğlu'na teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

- * Knidos'taki Bizans Eserleri
Ferudun ÖZGÜMÜŞ 2-17
- * Antalya'da 4. Selçuklu Semineri
Tolunay TİMUÇİN 18
- * Emirgan Meydan Çeşmesi
Öğr. Gör. Dr. Hüsamettin AKSU
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU 19-22
- * Lydia Bölgesi Tarihi Coğrafyası
Esin OZANSOY 23-35
- * Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan
Sedef Kaplama Aynalı Kutu
Şebnem AKALIN 36-38
- * Manzum Kitabeleri Okumada Aruzun Önemi
Yard. Doç. Dr. Yakup ŞAFAK 39-40
- * Türk-İngiliz İlişkileri Sürecinde İngiliz Sanat ve Sosyal Yaşamındaki Türk Etkileri
Yard. Doç. Dr. Netice YILDIZ 41-48
- * Orta Asya'da Budist Mitolojisi
Dr. Yaşar ÇORUHLU 49-53
- * Burdur'da Yeni Bulunan Bir Sütun
Yar.Doç.Dr.Uşun TÜKEL-Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
Ahmet SİPAHİOĞLU 54
- * İlk Nota
Prof. Dr. Yücel ELMAS 55-68
- * Hacıbektaş - Sulucakarahöyük
1991 Yılı Kurtarma Kazısı
Ahmet MERCAN 69-70
- * Kapadokya'da Bir Kral Mezarı Çeç Tümülüsü
Turgay Tuna - Josie TUNA 71-73
- * Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin Son Mektubu
Musa SEYİRCİ 74
- * Tarihi Fenerbahçe Hamamı
Haluk KARGI 75-77
- * Miken Döküm Boncukları Üzerine Düşünceler
Dr. Üzlifat ÖZGÜMÜŞ 78-80

* Kapak : C. de Gouffier, Voyage Pittoresque de La Grèce, C. II, Paris 1809, Levha 78'den detay (Topkapı Sarayı girişi ve III. Ahmet Çeşmesi)

Dergide yayınlanan makalelerin sorumlulukları yazarına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ile yararlanılabilir.

SADBERK HANIM MÜZESİ KOLEKSİYONUNDAN SEDEF KAPLAMA AYNALI KUTU

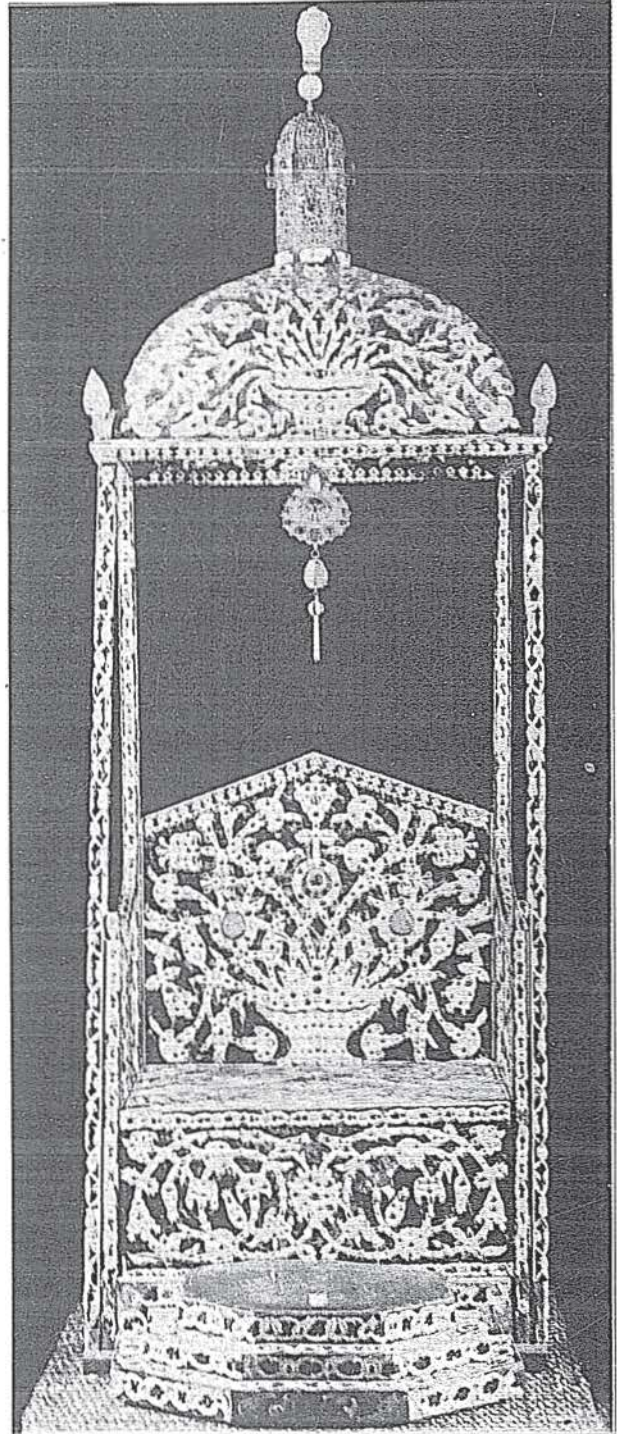
Şebnem Akalın
Sanat Tarihçisi (M.A.)

Osmanlı ahşap işçiliğinde fildişi, sedef, bağa, kemik ve farklı renklerdeki ağaçlar süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır. Erken tarihli örneklerde ahşap, sedef ve fildişi aynı yoğunlukta kullanılmış; 16. yüzyılın ikinci yarısında sedef fildişinin yerini almış ve bağa kullanılmaya başlanmış, zamanla ahşaba hiç yer verilmeden tüm yüzey sedef ve bağa malzeme ile kaplanmıştır. Sedefin hakim olması, bu eserlere **sedef işleri** ve yapan ustalara **sedefkâr** denilmesine neden olmuştur.

Evliya Çelebi'den, İstanbul'da 100 sedefçi dükânında 500 kişinin çalıştığını ve pirlерinin Şuayb-i Hindî olduğunu öğreniyoruz. III. Murat zamanında (1574-1595) sedefçi esnafının çoğaldığı, I. Ahmet devrinde (1603-1617) sayılarının 500'ü bulduğu ve Vefa'da Kanunî Sultan Süleyman'ın hayratı olan karhanelerde çalıştıkları, sedefçibaşının da orada oturduğu bilinmektedir. 17. yüzyılda Vefa ve Yeniçeriler caddesi ile Kapalıçarşı Kürkçüler kapısı civarında sedefçi esnafı bulunuyordu.

Topkapı Sarayı hazine defterlerinden, 16. yüzyıl başlarında sedef eşyaların sayı ve çeşit olarak çok zengin olduğu anlaşılmaqla birlikte, günümüze kalanların sayısı çok azdır. Mimari eserler üzerinde Osmanlı sedef işçiliğinin zamanımıza ulaşabilen en erken tarihli örneği ise, Edirne II. Bayazıt Camisi'nin geometrik desenli kapı kanatlarıdır. Geometrik kompozisyonlar ilk örneklerden başlayarak sedef işçiliğinin yüzyıllar boyunca değişmeyen motifi olmuştur. 16. yüzyılda sarayda sedefkârların atölyesi olduğunu, burada yetişen sedefkâr ve mimarların geometri dersi okuduklarını *Risale-i Mimariye*'den öğrenmekteyiz. Ayrıca Dalgıç Ahmet ve Mehmet Aga gibi devrin mimarbaşlarının aynı zamanda sedefkâr olmaları, geometri ile sedefkârlık arasındaki bağlantının somut örneğidir. Fakat Osmanlı sedefkârı repertuarını yalnızca geometrik kompozisyonlarla sınırlamamış; çintemani, çin bulutu, rumi ve palmet kompozisyonlarının girift örneklerini 16. yüzyıldan başlayarak eserlerinde başarı ile uygulamıştır. İstanbul Fener Rum Patrikhane-si'nde bulunan patrik tahtı 1538 tarihli olup, fildişi kakma küçük vazolardan çıkan bir karanfil ve iki yanındaki gül goncaları ile naturalist bezemenin erken tarihli örneğidir.

16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı sanatında egemen olan, fakat önceleri oldukça stilize ve çeşitliliği az çiçeklerin görüldüğü naturalist üslubun örnek-

Resim 1 : Arife tahtı, 17. yy. başı - Topkapı Sarayı Müzesi.

leri, 17. yüzyıldan itibaren sedef eserlerde de yaygınlaşmıştır. Sultan Ahmet Camisi hünkar mahfili kapısındaki karanfil motifli bordür, mimari eserlerde görülen naturalist üslupta sedef kakma ilk motiftir. Mimarbaşı olmasına karşın "Sedefkâr" ünvanı ile anılan Mehmet Ağa'nın, yapının sedef işlerine verdiği önem açıkça bellidir. Yine Mehmet Ağa'ya atfedilen "Arife tahtı"nda da naturalist karanfilli bezeme görülmektedir. Padişahların arife günü tebrikleri kabul ettikleri tahtın, dört sütuna dayanan kubbesinin içindeki kitabe de I. Ahmet'in adı geçmektedir. Tahtın yüzeyi hiç boşluk bırakılmadan sedef ve bağa ile kaplanmış, ayrıca değerli taşlar yerleştirilmiştir. İstanbul Deniz Müzesi koleksiyonunda yer alan ve IV. Mehmet'e ait olduğu kabul edilen saltanat kayığı da, 17. yüzyıl ilk yarısına ait naturalist üslupta sedef kaplamanın görüldüğü bir diğer önemli örnektir. Aynı motifleri taşıyan rahle ve sandık gibi küçük eşyalar, naturalist bazemenin 17. yüzyıl Eser-i İstanbul sedef eşyalarda moda olduğunun göstergesidir.

Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonundaki sedef ve bağa kaplama ahşap kutunun naturalist üsluptaki bezemeleri de, özellikle IV. Mehmet'in saltanat kayığının hünkar köşkünün kubbesi ile yakın benzerlik göstermektedir. Kutu 18.3 x 10.8 x 3.3 cm. boyutlarında dikdörtgen prizma biçimindedir. Üstten geçme kapaklı (*) olup, sürgülü ön kapağının altına ayna yerleştirilmiştir ve içi çift gözlüdür. Ön ve arka yüzü, sedef kaplama bitkisel dekorlu; zemin, altına altın varak yapıştırılmış bağa kaplamadır. Pedestal ayaklı ve armudî gövdeli vazodan, simetrik olarak yerleştirilmiş sümbül ve nergis çiçekleri çıkmaktadır. Çerçevesi sedef ve bağa kartuşlardan oluşmaktadır ve kemik-pelesenk "hemir" ile sınırlanmıştır. Kutunun dört kenarı ise kemik-pelesenk kaplama köpek dişi filotalıdır. Dar yan yüzler ile üst ve alt yüzler, "kaşlı" denilen sedef paftalarla bezelidir. Yuvarlak kenarlı altıgen paftalar sedef, ara zemin ve ortalarındaki dalgalı kıvrım bağadır. İki kademe halinde dışa taşkın profilli üst ve alt kenarlar kemiktendir. Uzun kenarların ortalarında, ince kalın dikey sıralar halinde pelesenk kakmalar vardır. Üst

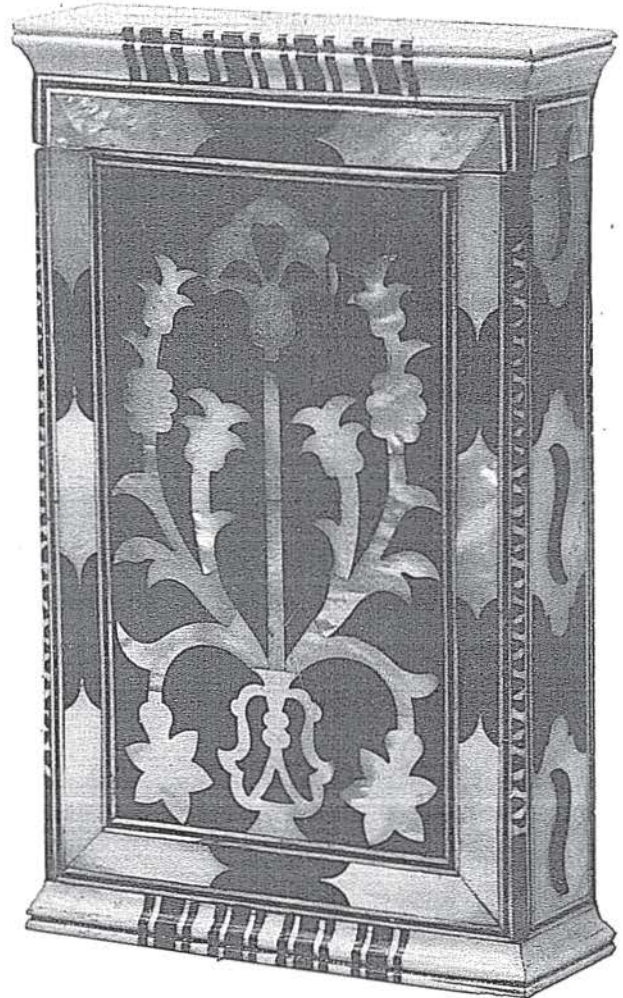

Resim 2: IV. Mehmed'e ait saltanat kayığının köşk kısmından detay, 17. yy. ortası - İstanbul Deniz Müzesi.

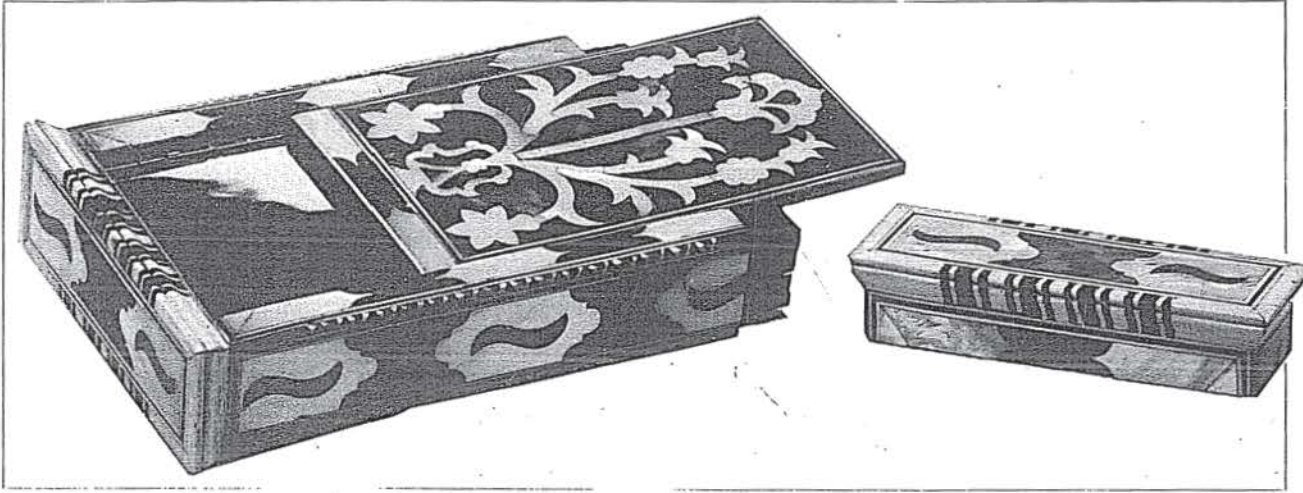
kapak açıldığında içi 1.7 cm. ve 0.8 cm. genişliğinde çift gözlüdür. Bir yüzün bitkisel bezemeli sürgülü kapağı çekildiğinde, altındaki yuvaya yerleştirilmiş ayna çıkmaktadır.

Günümüzde bilinen tek örnek olan bu kutu ile ilgili bilgilere narh defterlerinde rastlanmaktadır. 1640 tarihli narh defterinde "üçü bir tahtadan taraklı ayine, dane 50 akçe; dördü bir tahtadan taraklı ayine, dane 34 akçe" kaydı vardır. "Üçü bir tahtadan" iki gözlü aynalı kutunun içine tarak ve benzeri eşyaların konulduğu anlaşılmaktadır.

Aynalar çeyiz eşyaları arasında önemli yer tutmaktadır. Güvey hediyeleri arasında berber önlüğü, kıymetli bir ustura ve traş aynası da bulunurdu. Traş aynalarının çerçeve ve kapakları fildişi, bağa, abanoz, gül, man, zeytin ağacından yapılırdı. El aynalarından farkı, açılan kapağın arkaya çevrildiğinde aynaya destek olmasıydı. Genç kızın çeyizinde de gümüş, abanoz ya da fildişinden kıymetli el aynaları ve fildişi tarak bulunurdu. Ya-

Resim 3: Sadberk Hanım Müzesindeki aynalı kutu - 17. yy. ilk çeyreği. (Foto. S. Taşkın)

Resim 4 : Kutunun açık hali.

şamlarını haremde geçiren Osmanlı kadınları süslerine ve özellikle de saç tuvaletlerine çok önem verirlerdi. En büyük eğlencelerinin başında da düğün hamamı yer alırdı. Birer sabun gönderilerek davet edilen konukların hamam bohçalarının içinde işlemeli havluları, ipek futa, gümüş hamam tası, değerli el aynaları ve kese içinde fil-dişi taraklar bulunurdu. 17. yüzyılın başlarına ait olan bu aynalı kutu da bir genç kızın çeyizinde, belki de gelin hamamına giden bir bohçada yer almıştı.

NOT

(*) *Islamic Works of Art, Carpets and Textiles, Sotheby's-Arabesque V*, London 15th-16th October 1985, no.300'de üst kapak yoktur. Aslına uygun olarak tamamlandığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA:

- *Anadolu Medeniyetleri*, C. III, Selçuklu/Osmanlı, İstanbul 1983.
- Arseven, Celal Esad; *Les Arts Decoratifs Turcs*, İstanbul.
- Atıl, Esin; *The Age of Sultan Süleyman the Magnificent*, Washington 1987.
- *Çağlarboyu Anadolu'da Kadın-Anadolu Kadınının 9000 Yılı, Sergi Kataloğu*, İstanbul 1993, s.265, C.127.
- Koçu, Reşad Ekrem; "Ayna", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1960, C.3, s. 1605- 1607.
- Kütükoğlu, Mübahat S.; *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s.202, 322.
- Ünal, İsmail; "Türk Sedefçiliği", *Güzel Sanatlar Mecmuası*, No: 6, İstanbul 1949, s.132-147.

